

ЗМІНА ЦІЛЬОВОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ПРОЦЕСІВ ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

*ЛЕЛЮК М.В.,
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ*

В статті розглядаються проблеми зміни «вектору цільової спрямованості» процесів планування, що здійснюються в умовах макроекономічної нестабільності, пов'язаної із біфуркаційним розвитком нелінійних економічних систем. Обґрунтовано необхідність відмови від орієнтації планування на досягнення максимальних значень кількісних показників; натомість доведено доцільність спрямовувати планування на забезпечення стійкості та сталого розвитку економічних систем різного рівня. Особливу увагу приділено розгляду проблеми формування системи показників, які б дали змогу здійснити зазначену зміну цільової спрямованості планування.

The article considers the «target vector» problems of planning processes changes, taking place in macroeconomic instability conditions, connected with nonlinear economic systems bifurcation development. It is substantiated the necessity of rejection of the quantitative indicators maximization planning direction; the necessity of ensuring sustainable development planning for different levels of economic systems is proved. Special attention is given to indicators system forming for the realization of the mentioned planning targets change.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Планування діяльності вважається однією з ознак людської праці – адже свідомий характер такої діяльності передбачає встановлення певних цільових орієнтирів та усвідомлення шляхів їх досягнення. Недооцінка ролі планування в сучасних умовах пов'язана, в першу чергу, з протиставленням його ринковому механізму саморегулювання. Між тим, світова фінансово-економічна криза 2008-2010 років наочно довела, що ринковий механізм не є настільки досконалим, щоб можна було нехтувати процесами планування на різних рівнях функціонування економічної системи. В той же час, процеси планування повинні базуватися на усвідомленні нелінійності розвитку сучасної економічної системи. Це вимагає від економічної науки розробки таких методів і показників планування, які б враховували діяльність суб'єктів господарювання в умовах макроекономічної нестабільності. Реалізація подібного підходу означатиме, перш за все, зміну цільової орієнтації процесів планування: від досягнення

«валових», кількісних показників – до забезпечення стійкості економічної системи даного рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із розвитком процесів планування в умовах ринкової економіки, розглядаються в роботах Александрової В., Орлова О., Федулової Л., Чумаченко М. та інших. Розгляд соціально - економічних систем як аналогів стійких утворень – біоценозів, на які спирається стійкий природний розвиток, здійснено в роботах В. В. Фуфаєва та його послідовників. В той же час проблеми, пов'язані із плануванням стійкості економічних систем і сталого розвитку суб'єктів господарювання в умовах макроекономічної нестабільності та невизначеності потребують більш глибокого теоретико-методологічного обґрунтування.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є обґрунтування необхідності переорієнтації процесів планування на досягнення економічними системами необхідного рівня стійкості та «економічної життєздатності», що дозволяють пристосуватися до мінливих умов існування. При цьому особливого значення набуває формування системи показників, за допомогою яких може бути створений інструментарій досягнення нових цілей процесів планування в умовах макроекономічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Планування та ринковий механізм не є категоріями, що виключають одна одну. Практика існування змішаної економіки доводить, що процеси планування можуть органічно доповнювати механізми ринкової саморегуляції як на мікро-, так і на мезо- та макрорівнях функціонування економічної системи. Інша справа, на що саме, тобто на досягнення яких результатів, повинно спрямовуватися планування в умовах нелінійного розвитку економіки як складної системи. Відповідь на це питання, як на наш погляд, є принциповою для розвитку процесів планування та підвищення їх ефективності.

Ми вважаємо, що аналіз цільової спрямованості процесів планування повинен здійснюватися у тісному зв'язку з проблемами циклічного розвитку суспільства та природи, оскільки цикл виступає як форма руху економічної матерії [7, с. 39]. В цьому контексті заслуговує на увагу теоретичне положення, обґрунтоване свого часу О.О. Богдановим, а саме – положення про «рухливу рівновагу» в межах теорії високоорганізованих систем. На наш погляд, ідея «рухливої рівноваги» виступає своєрідною методологічною основою для

обґрунтування зміни цільової спрямованості процесів планування, які здійснюються в умовах макроекономічної нестабільності. Під рухливою рівновагою Богданов розумів умову збереження системи за певної структури впливу на неї з боку інших систем. По суті, він використовував еволюційну концепцію підбору, вважаючи, що внутрішнім законом розвитку виступає позитивний та негативний підбір. При цьому при позитивному підборі зростає система активності комплексу і відбувається перевищення процесів асиміляції над дизасиміляцією, а при негативному підборі – навпаки, скорочується активність комплексу [6, с. 164]. Рухлива рівновага, таким чином, виступає як процес своєрідного пристосування системи до умов існування, пошук нею «навпомацки» такого стану, який дозволяв би забезпечити необхідну життєздатність та конкурентоспроможність.

Для економічної системи в цілому та для будь-якого її структурного елементу внутрішньо притаманне своєрідне пристосування до мінливих умов функціонування. Зазначені проблеми детально розглянуті в роботах А. Алчіана. Він, зокрема, підкреслював, що максимізація прибутку не може бути метою діяльності фірми (відповідно – максимізація корисності не може бути головним рушійним мотивом діяльності споживача), тому що «там, де прогноз виявляється невизначеним, максимізація прибутку як керівний принцип дії позбавлена сенсу... Отриманий додатний прибуток, а не максимум прибутку, є свідченням успіху та життєздатності...» [1, с. 37]. З цього положення логічно випливає висновок про те, що планування повинно спрямовуватися не на досягнення максимальних кількісних показників (прибутку, обсягів виробництва тощо), а на забезпечення стійкості - як даного структурного елементу економічної системи, так і всієї системи в цілому. Йдеться про певне пристосування, «підбір» економічних утворень до змінних умов середовища їх існування. Спрямованість на «виживання», на забезпечення стійкості, сталості як поточного становища, так і майбутнього розвитку повинно стати «вектором спрямування» процесів планування на різних рівнях економічної системи. Особливої гостроти така переорієнтація планування набуває в періоди біфуркаційного розвитку економічної системи, коли її «рівень невизначеності» стрімко зростає.

В зв'язку з цим досягнення системою стійкості та формування передумов для її сталого розвитку стають, за словами М.М. Лябаха, навіть більш значущими, ніж підвищення ефективності даної системи [4, с.163]. Ми вважаємо, що підвищення ефективності системи як

цільовий напрямок планування притаманні підходу до розгляду економічних систем з позицій теорій зростання. З позицій теорій розвитку (зокрема – теорії сталого розвитку) на перший план виходить забезпечення стійкості системи, її «життєздатності» та конкурентоспроможності як в короткостроковому, так і в довгостроковому періодах. Такий підхід «переорієнтовує» процеси планування на формування передумов стійкості економічних систем та підсистем [3, с. 274]. Планування стає «адаптивним» [2]. Виникає потреба визначити показники, які могли б кількісно характеризувати процеси стійкості економічної системи.

Ми вважаємо, що система подібних показників може бути сформована наступним чином. Перш за все вона повинна бути зорієнтована на досягнення різноманітності видів діяльності суб'єктів господарювання. Проводячи аналогію з біологічними ценозами, варто підкреслити, що стійкість економічних ценозів також залежить від масиву мутацій, тобто від маси тих різноманітних варіантів діяльності, з яких і буде здійснюватися відбір найбільш пристосованих до змінних умов функціонування. Але саме по собі досягнення різноманітності видів господарської діяльності в межах певної економічної системи не може бути самоціллю планування. Необхідно при цьому враховувати взаємозв'язки та взаємодтримку суб'єктів господарювання, що забезпечує спільне «виживання» конкретного економічного ценозу. Це означає необхідність розробки якісно нової системи показників, які повинні використовуватися в процесі планування життєздатності економічного ценозу.

По-друге, сукупність показників повинна враховувати єдність економічної системи, тобто характеризувати перевагу асиміляційних процесів над дизасиміляційними процесами, або ж навпаки. Справа в тому, що в умовах, коли дизасиміляційні процеси починають переважати і економічне утворення не може розглядатися як єдине ціле, оскільки кожна структурна його складова практично перестав залежати від інших, а система набуває ознак не стільки організму, скільки розбалансованого механізму, то здійснення планування матиме вкрай низький рівень ефективності. Практично витрачання ресурсів на розробку планів та їх впровадження не дає в такій ситуації очікуваних результатів і з позицій суспільства в цілому виступає як ресурсне марнотратство. Тому для подібних «розбалансованих» систем необхідно, як на наш погляд, в першу чергу планувати досягнення цілісності, а вже потім здійснювати планування стійкості розвитку.

Досягнення цілісності може бути сплановане за допомогою використання аналізу амплітудно-частотної динаміки підрозділів економічної системи [5]. Так, наприклад, для здійснення планування на рівні української економіки необхідно перш за все визначити, наскільки значними є коливання рівня виробництва на душу населення по регіонах. Якщо ці відхилення перевищують 30-40% від середнього значення по економіці в цілому – значить, структурні складові національної економічної системи у вигляді регіональних економічних систем не створюють єдиного цілого організму. Відповідно, перш ніж здійснювати планування стійкості та життєздатності української економіки, необхідно в плановому порядку усунути розбалансованість всередині системи, щоб вивести її на якісно новий рівень – рівень органічного цілого.

По-третє, сукупність показників, що повинні використовуватися при плануванні стійкості економічних систем, має враховувати вплив інституційних факторів. Адже сама по собі економічна система не існує абсолютно ізольовано від інституційного «каркасу» суспільства – починаючи від законодавчої бази по захисту прав власності і закінчуючи особливостями менталітету, які впливають на здійснення інноваційної діяльності чи виконання укладених договорів. Зрозуміло, що інституційні утворення поступово приходять у відповідність до історичних вимог забезпечення стійкості економічних систем. Але такі процеси поступового пристосування можуть тривати досить довго. Завданням планування стає цілеспрямована зміна інституційних складових у відповідності до забезпечення стійкості економічних систем. Виконання цього завдання потребує виважених та обережних кроків – адже примусове прискорене насадження нових, не притаманних даній системі інституційних утворень зазвичай призводить до непередбачуваних наслідків.

Висновки. Сама по собі зміна цілей планування – із максимізації певних кількісних показників на досягнення сталості та формування передумов стійкого розвитку економічних систем різних рівнів – ще не означає реальних змін, які, в свою чергу, потребують відповідної зміни методів, механізмів та інструментарію планування в умовах ринкової економіки. Однією з перших повинна бути змінена система показників планування. Основними напрямками цього процесу мають стати: урахування різноманітності видів господарської діяльності всередині економічної системи - об'єкту планування - з метою забезпечення масиву для «мутацій» та «відбору» найбільш

стійких та життєздатних елементів (по аналогії з біоценозом); планування спочатку «єдності економічного організму», а вже потім – його стійкості та сталого розвитку; урахування інституційних факторів впливу на сталий розвиток економічних систем. Формування сукупності показників сучасного планування за зазначеними напрямками сприятиме підвищенню релевантності самих процесів планування і дозволить вийти на якісно новий рівень розвитку економічних систем в цілому.

Література.

1. Алчиан А. Неопределённость, эволюция и экономическая теория / А. Алчиан // Истоки: из опыта изучения экономики как структуры и как процесса / редкол.: Я. И. Кузьминов, В. С. Автономов, О. И. Ананьин и др. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2007. – 533 с.

2. Андрійчук Ю. А. Адаптивне планування як об'єктивна необхідність розвитку інноваційної діяльності у конкурентному ринковому середовищі / Ю. А. Андрійчук // Маркетинг та логістика в системі менеджменту: тези доповідей ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 8-10 листопада 2012 р.). – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 13-14.

3. Лелюк М. В. Планирование как фактор обеспечения устойчивости экономического ценоза / М. В. Лелюк // Новая экономика. - №2. – 2013. – С. 273-276.

4. Лябах Н. Н. Проблемы и пути совершенствования организационного управления / Н. Н. Лябах // Проблемы управления в реальном секторе экономики: вызовы модернизации. Актуальные проблемы управления – 2012: Материалы Международной научно-практической конференции. – Вып. 4. – Государственный университет управления. – М.: ГУУ, 2012. – С. 163-165.

5. Родионов В. Г. Применение анализа амплитудно-частотной динамики в управлении социально-экономическими системами / В.Г. Родионов // Вестник Санкт-Петербургского Государственного Университета. Серия 5. – Выпуск 1. – 2005. – С. 151-155.

6. Румянцева С. Ю. Сопоставление теорий эволюции циклов Вернадского, Кондратьева, Кузнеця и Шумпетера / С. Ю. Румянцева // Партнёрство цивилизаций. - №1. – 2013. – С. 161-178.

7. Смирнов И. К. Экономическое движение и его законы / И.К. Смирнов, О. И. Смирнова // Проблемы современной экономики. - №11. – 2011. – С. 38-41.